
PEMA NË ORGANIZIMIN E STRUKTURËS TRADICIONALE SHOQËRORE TË SHQIPËRISË SË JUGUT, NJË KOMUNIKIM DIAKRONIK ME ORAKULLIN E DODONËS

PANAJOT BARKA

Departamenti i Gjuhës, Letërsisë & Qytetërimit Grek, Universiteti “Eqrem Çabej” Gjirokastrë, Lagjja “18 Shtatori” Gjirokastrë – Albania
pbarka@uogj.edu.al

AKTET V, 4: 581-584, 2012

PËRMBLEDHJE

Pema dhe roli i saj në organizimet (strukturat) tradicionale shoqërore (komunitete urbane apo fshatra) në Jugun e Shqipërisë na çon në marrëdhëniet e lashta të njeriut me natyrën të mishëruara tek Orakulli i Dodonës. Kjo përfaqësojë përbën qëllimin bazë të këtij artikulli. Në strukturën e kësaj qendre tradicionale kanë zënë vend të gërshetuara elementë natyrorë dhe shoqërorë me vlerë kulturore dhe funksion të caktuar shoqëror. Elementë të strukturës me origjinë shoqërore kanë si pike referimi një elementë natyrorë – pemë, kryesisht rrap, por edhe prar apo dushk. Origjinen e këtij fenomeni dhe rezistencen në kohë duhet kërkuar te roli dhe funksioni i Orakullit të Dodonës. Konkluzionet që mund të terhiqen kanë të bëjnë me përcaktimet e rolit të natyrës në jetën e banorve të këtushëm, me rolin në formësimin e identitetit të tyre kulturor dhe jo vetëm.

Fjalet kyçe : struktura tradicionale, pema, kisha, Orakulli i Dodonës

SUMMARY

The Tree and its role in traditional social organizations (structures), (urban or rural communities), in southern Albania leads us to ancient human relations with nature incorporated in the oracle of Dodona. This approach constitutes the basic purpose of this paper. In the structure of this traditional center have already taken place the interwoven natural and social elements of cultural value and assigned social functions. Elements of the structure of social origin have as a reference point, a natural element - the tree, mostly plane, but also prar or oak. The origin of this phenomenon and its resistance in time should be traced back to the role and function of the oracle of Dodona. Conclusions that can be reached regard the definitions of the role of nature in the lives of residents thereof, its role in shaping their cultural identity and not only that.

Key words: traditional structure, tree, church, oracle Dodona

HYRJE

Organizimi i strukturave tradicionale shoqërore dhe kulturore në Jugun e Shqipërisë dhe më gjerë në Epir na çon në marrëdhëniet e lashta të njeriut të këtushëm me natyrën të mishëruara tek Orakulli i Dodonës. Studimi ynë kërkon të sjell argumente që vërtetojnë këtë risi.

Orakulli i Dodonës jetoi në funksionin e tij profetik prej prehistorisë deri në disa shekuj të kristjanizmit. Zëmrën e tij e përbën një pemë. Lisi

apo Valanidhja e Shënjtë. Qe i pari orakull dhe për një kohë të gjatë i vetmi në botën greke.

Një funksion i tillë i dha të drejtën të vazhdojë rrugëtimin e tij deri në ditët tona. Na vjen në formën e mesazheve të kodifikuara që lidhen me kulturën dhe sjelljen kolektive të njeriut të këtushëm në raport me natyrën.

Sistemi i miteve në lidhje me themelimin e Orakullit dhe peshën e tij të papërseristshme në jetën shoqërore, kulturore, politike, etnike, apo edhe individuale, jo vetëm të Epirit dhe

Maqedonisë së Lashtë, por dhe më gjerë se bota greke, ngërthejnë në vetvete dy linja bazë që i shërbëjnë botëkuptimit të njeriut të kësaj hapësire për natyrën.

E para. Orakulli i Dodonës është produkt i sistemit egzistues hyjnor i identifikuar në kulturën e Egjeut, Kretës apo të Lindjës së Mesme, i mishëruar në kushtet kongrete të Epirit.

E dyta. Ka të bëjë me thelbin e kozmosit antropologjik të njeriut të këtushëm.

Sipas këtij kozmosi përenditë nuk përbejnë një realitet që ndodhet jashtë njeriut dhe ka pushtet mbi të, por janë produkt i kozmosit të tij. Këtë marrëdhënie e kodifikon nëpërmjet objekteve natyrorë në mite dhe simbole, që funksionojnë me mekanizma institucionesh hyjnorë dhe njërezorë. Ky lloj komunikimi përvijohet si identitet kolektiv i përcaktuar si marrëdhënie i vlerave të tij në harmoni dhe ekuilibër me ato të natyrës dhe përcakton orientimin e kulturës së kësaj treve deri në ditët tona [4].

Nga ana tjetër na vërteton se kozmosi i njeriut të Epirit në raport me Dodonën ka dy drejtime në thelb të kundërta. E para, centripete që do të thotë se sistemi i vlerave krijuar prej tij në raporte harmonie me natyrën, çoi në krijimin e Orakullit të Dodonës. E dyta, centrifugale. Orakulli i Dodonës, vazhdon ende edhe sot rrugëtimin e tij në formën e mesazheve të kodifikuara që ndikojnë në kulturën dhe sjelljen kolektive të njeriut të këtushëm [1].

Për më shumë se 20 shekuj Orakulli i Dodonës funksionoi vetëm përmes një peme. Ndërtimet e para fillojnë në shekullin IV p.Kr më ndërtimin e tembullit të Zeusit, të cilit i kushtohej Orakulli. Aleksandri i Madh dhe Pirroja do të ndërtojnë njeri pas tjetrit kompleksin arkitekturor të ndenjë për botën e atëhershme greke por edhe të veçantë.

Për ne ka rëndësi të theksojmë se në krahë të Pemës Orakull, zenë vend tempujt. Pak me tutje dhe pas gati dy shekujsh, u vendosen godinat e karakterit publik, pritaneio, vouleftiro, teatri antik, stadiumi etj dhe në vijim shtrihej qyteti

Mbartja e traditës së Orakullit deri në organizimet e sotme të strukturave shoqërore.

Ende dhe sot e kësaj dite pema është mjete dallues për identifikimin e një qendre urbane apo rurale, tradicionale apo bashkëkohëse në Shqipërinë e Jugut. Rreth pemës janë vendosur, sipas etapave të zhvillimit, objekte të tjera për veprimtari të përbashket: fetare, prodhuese, artizanale, arsimore etj. Rreth kësaj qendre, vendosen, në formë rrathesh koncentrikë apo gjysëmrrathesh, banesat private.

Lehtësisht konstatohet se struktura e këtyre qendrave përbën një mikrografi të strukturës së Orakullit të Dodonës. Pranë pemës, valanidhe, dushk, rrap, ose prar, kryesisht një pemë e fortë, hijerendë dhe jetegjatë, është vendosur kisha, objekt që lidhet me perhapjen e kristianizmit.

Pema, si pikënisje e organizimit të qendrës së një strukture tradicionale shoqërore në jugun e sotëm të Shqipërisë, ruajti integritetin e vet edhe në ato raste kur komuniteti ndërroi fenë dhe kishat u prishen. (Pema mbeti pjesë e organizimit të teqeve tek bektashinjtë)

Më vonë, kur organizimi shoqëror i prodhimit u mbështet te diferencimi i aftësive prodhuese, pranë pemës dhe formacionit fetar u vendosen zejet e përbashkëta, ose në shërbim të të gjithë komunitetit [8]. Shumë me vonë, pranë tyre u vendosen shkollat. (Në periudhën e sistemit totalitar komunist u shtua një element i ri, shtëpitë dhe vatrat e kulturës, të cilat, ose u ngriten duke adoptuar objektet e kultit, ose në pozicione të tilla që të mënjanonin sa më shumë objektet fetare, ose i prishen fare ato).

Në këtë proces të gjatë historik, elementet e karakterit shoqëror të organizimit të qendrës tradicionale urbane fituan terren në aspektin e funksionit praktik. Kishat, atje që s'u mbyllën, u shtuan, shkollat forcuan pozitën shoqërore, zejet u perfeksionuan. Më gjithatë, pema rezistoi.

Rezistenca e pemës, si objekt natyror me vlerë kulturore e estetike funksionale dhe estetike, në organizimin e strukturës shoqërore tradicionale [5] dhe lidhja e saj në mënyrë të pazgjydhshme me identitetin kulturor të këtij rajoni, i dedikohet komunikimit shpirtëror, metafizik e praktik të

njeriut të këtushëm me pemën orakull të Dodonës.

Aq i rendësishëm dhe përfaqësues është pema e Dodonës saqë, Piroja, apo Aleksandri i Madh e përdoren gjerësisht në sistemin embelantik e simbolik të tyre. Edhe Gjergj Kastrioti si princ i Epirit përdori frytin valanidhes si mjet zbukurimi në pelerinën e tij zyrtare [9].

Një tregues tjetër që flet për vendin e vëçantë që zë pema në kulturën tradicionale dhe identitetin e kësaj treve përbën fakti që nga 308 biomonumente natyrore të Shqipërisë me element kryesor pemën 141 gjenden në qarqet Fier, Vlorë, Korçë e Gjirokastrë. Vendin e parë e zë qarku i Gjirokastrës me 48 biomonumente dhe rrethi i Gjirokastrës me 25 të tilla [6]. Karakteristikë tjetër përbën fakti që shumica e këtyre biomonumenteve në Jug të vendit janë pemë të vëçanta që lidhen me emra qendrash të banuara, ose me vende e ngjarje historike, ndërkohë që krejt e kundërta ndodh me biomonumentet në pjesën tjetër të territorit të vendit.

Marrëdhëniet harmonisë së njeriut me natyrën dhe identiteti kulturor

«Një kulturë është para së të gjithash një mjedis natyror», na thotë antropologu i njohur francez Fernand Braudel. Rasti i Dodonës na lëjon të themi se një mjedis është mbi të gjitha një kulturë, me kuptimin se në të është fiksuar në mënyrë diakronike vet mënyra e organizimit të jetës së komunitetit, dmth vetë kultura dhe identiteti i tij.

Për të pasur një ide më të qartë në lidhje me formësimin e këtij identiteti në shekuj huazojmë sistemin e Claude Lévi-Strauss [7], të përdorur si instrument studimi në fushën e etnologjisë dhe mbështetet te raportet *individ-shoqëri*, *natyrë-kulturë*, *liri-robëri* dhe *jetë-vdekje*.

Lë të shikojmë dy çiftet e para në rezatimin kulturor-estetik të Orakullit të Dodonës. Sipas mitologjisë në themelet e Orakullit qendron pema dhe zogu. Në vijim këto dy elementë përbejnë edhe thelbin e mitit poetik të këngës popullore dhe letërsisë të trevës përreth.

Në krijimtarinë popullore pema është lidhur me vendpushimin e luftetarit i cili kur plagët i kërcenojnë jetën kërkon të prehet përjetësisht nën hijen e tij, dhe zhurma e armeve të varura në degët e saj të kodifikohet si mesazhe drejt jetës mbitokësore.

Për I. Kadarenë rrapit është elementi natyror përmes së cilit mund të simbolizohet qendresa dhe vitaliteti i një populli të terë

Zogu është protagonist i metaforizuar apo i personifikuar që shpalos koshiencën dhe subkoshiencën e dëshirave dhe aspiratave të njeriut të këtushëm. Ndërsa pema ka një funksion statik vertikal në drejtim të tokës, zogu, me veçori më të theksuara personifikimi, zotëron një dinamikë horizontale dhe vertikale drejt qiellit, për të kontrolluar, apo komunikuar me ato vende, ngjarje apo aspirata që njeriu nuk i arrin dot.

Produkt i qendrimit dhe i vlerësimit të raportit harmonik të njeriut me natyrën është fillimisht perceptimi estetik i natyrës nga njeriu.

Në këtë kendvështrim, pema si e tillë fitoi vlera estetike dhe ne funksionet e saj praktike në shërbim të njeriut. Vëçanërisht ato me kurrorë të madhe e me gjelbërim të përhershëm, shërbëjnë si mjete shumë të përshtatshme për t'i ardhur në ndihmë bujkut e blegtorit kryesisht në ditët e nxëhta të verës.

Në traditën popullore, pema është lidhur me burimin e ujit dhe udhëtarin.

Nga ana tjetër Dodona është djepi i universit brilant i mitologjisë së lashtë greke. Mbi këtë realitet dhe me një komunikim apo mbartje të drejtpërdrejtë artistike e estetike hodhi shtat eposi dhe letërsia e lashtë greke.

Mund të vemë re se strukturat krijuese dhe kodet e vlerave estetike në mitet poetike të letërsisë popullore e të kultivuar të kësaj treve, burojnë tek natyra me një komunikim aktiv me eposin mitologjik.

Në periudhën e Mesjetës dhe më vonë, paralelisht me eposin heroik (si karakteristikë e përgjithshme evropiane e frymëzuar, siç thotë Çabej, nga eposi i Dh. Akritës) [2] dhe baladat (si aktualizim i arketipit të dramave njerëzore të mishëruara në mitologji dhe në letërsinë klasike),

u mbart gjallë dhe u mbrujt një gjërdan mitesh në formën e legjendave e tregimeve popullore si aktualizim i fragmentarizuar i mitologjisë klasike me elementë që i shërbënin vlerave etike e estetike të kohës, por më shumë shërbenin si kode diakronike përcaktuese të sjelljes kolektive të komunitetit në kushte të caktuara.

PERFUNDIME

- Prej këtyre fakteve mund të kuptohet lehtësisht lidhja e simbolit e Orakullit të Dodonës dhe simbolit të tij, pemës, me konstitucionin shpirtëror dhe identitetin kulturor të banoreve të kësaj treve
- Rasti i Orakullit të Dodonës vërteton përfeksionin e lartë të harmonisë në raportet që njeriu i kësaj treve ka vendosur diakronikisht me natyrën. Nga ana e vet harmonia e këtyre marrëdhënieve përcaktoi orientimin e kulturës së kësaj treve.
- I rëndësishëm mbetet fakti që sa më e fortë dhe më e qendrueshme është kjo marrëdhënie aq më rezistent mbetet identiteti kulturor i komunitetit-treves, mbartëse të tij, ndaj çdo lloj presioni të identetiveve të tjera të karakterit etnik-kombëtar, apo shtetëror.

- Kjo strukturë tradicionale, pavarësisht nga zhvillimet aktuale, diakronia shekullore dhe kontradiktat që mbart, vazhdon t'i rezistojë kohës edhe në ditët tona.

BIBLIOGRAFIA

- (1) Barka P, (2003), *Llaografika*, Shblu, Tiranë, 292;
- (2) Çabej E (1994), *Shqipëtarët midis Perëndimit dhe Lindjes*, Tiranë;
- (3) Kadare I (1980), *Autobiografia e popullit në vargje*, Tiranë
- (4) Kapsomenos E (2002), *Anazitontas to hameno evropaiiko politismo*, v.I, Pataki, Athinë;
- (5) Nitsiakos V (1997), *Llaografika eteroklita*, Athinë,;
- (6) Qiriazhi P, Sala S (2006), *Monumentet e Natyrës Shqiptare*, Tiranë;
- (7) Strauss L Cl (1949), *Les structurale élémentaires de la parenté*, Paris.
- (8) Vernikos N, Daskallopullu S (1999) *Stis aparhes tis neoellinikis idheollojias, kronika e Dropullit*, Athinë;
- (9) Zeqo M, (2005), *Gravura më e hershme e Skënderbeut* Korrieri 26.08.2005.